

Frank Beck Lassen

Læselighed og fantasi i d'Alembert og Diderots encyklopædi

I. En flerhed af verdener

I indledningen til en bog med spredte 'Arbeitsproben', som det så genert kom til at hedde, har filosofen Hans Blumenberg gjort opmærksom på, at formlen 'der findes mere end én verden' på det nærmeste virkede ophidsende på oplysningen. En del af grunden må have været, at forestillingen om en flerhed af verdener udgør en ganske stærk indvending mod en teologisk metafysik, der med baggrund i et skabelsesbegreb nødvendigvis må operere med en singular verden (Blumenberg 1981a, 3). Et andet stærkt motiv, som Cassirer – med et lån fra d'Alemberts indledning til den franske encyklopædi – gør opmærksom på, er den franske oplysnings empiristisk inspirerede aversioner mod rationalismens *esprit de systeme* (Cassirer 1951, vii). En flerhed af verdener syntes at være langt mere forbindtlig med en *esprit systematique*, og – som vi skal se – langt mere lovende for et encyklopædisk projekt som Diderots og d'Alemberts (d'Alembert 1995, 22).

'Systemånden' optræder blandt andet i det cartesianske håb om, at retoriske, politiske og teologiske sagforhold lader sig løse gennem skabelsen af et sikkert sprog på et fundament af vished. Descartes formulerede det sådan, at vores situationsbestemte, og dermed i bund og grund retorisk funderede *morale par provision*, med tiden lader sig skifte ud med en *morale définitive* (Blumenberg 1981b, 109; Toulmin 1990, 71). Vejen til en *morale définitive* skulle findes via en søgen efter en rationel vished og en bevisførelse, der grundede på begreber med en rationel og derfor tidløs status. Som Toulmin formulerer det, så er '[g]yldigheden og sandheden i 'rationelle' argumenter [...] uafhængig af, hvem der fremsiger dem, til hvem eller i hvilken kontekst' (Toulmin 1990, 75). For et sprog der, som hos Leibniz, skulle være baseret på et universelt system af tegn

(*characteristica universalis*) – og som derfor ville være i stand til at udtrykke tanker 'så bestemt og præcist som aritmetikken udtrykker tal eller den geometriske analyse udtrykker linjer' (Toulmin 1990, 99) – eksisterer der i grunden kun én universel verden baseret på ét universelt sprog (*mathesis universalis*). Særligt billedsproget bliver hos Descartes mødt med en voldsom kritik. Set i sammenhæng med det overordnede håb om en morale definitive, om en slutttilstand, hvor der kun vil være tale om et 'begrebssprog', udgør billedsproget blot en midlertidig hjælpeanordning. Det improvisatoriske element, hvor betydning overføres, forekommer ud fra denne målestok som logisk ufærdigt, som et overgangsfænomen – eller som den antiretoriske tradition ville udlægge det: som uegentlig tale.

Udfordringen om at koncipere modverdener til en singular verden blev oprindeligt lagt frem af Fontenelle i hans Samtaler om mangfoldigheden af verdener (Fontenelle 1990), der med sin forestilling om liv på andre planeter drev gæk med klassiske kosmologiske forestillinger; den blev senere taget op af Voltaire, som i *Micromégas* (Voltaire 2002, 17) lod et par uforståeligt store giganter kaste deres kosmiske blik på denne lille 'mudderdyng', som Voltaire så charmerende formulerer det. Det generelle princip for disse fortællinger er, at fornuften muligvis kunne have bedre vilkår på månen eller i andre fremmede verdener end der kan gives her på jorden. En sådan bevidst kosmisk eksotisme (Blumenberg 1997, 37) etablerede sig som en vedvarende fantasifuld udfordring af bevidstheden ud fra det simple træk, at man forestillede sig, hvorledes jorden ville se ud fra et udenforstående perspektiv med en anden (og højere) rationalitet.

I en blanding af et kort blik på encyklopædiens rolle for udvidelsen af vores begreb om verden og et endnu kortere blik på forholdet mellem fantasi og mekaniske kunster vil indeværende tekst gå til sagen med sympati for Hans Blumenbergs metaforologi. Artiklen skal prøve at vise, hvorledes det antydede element af kosmisk eksotisme fik en mere jordnær, men også gigantisk udformning i den franske encyklopædi. Med encyklopædien slås der et slag for en udvidelse af fantasiens område til også at gælde de mekaniske kunster, der med sin rige repræsentation i encyklopædiens mange artikler og billeder fik karakter af ledetråd for historien.

II. Verdens læselighed

Det er med ordet verden, som det er med en række andre umådelige betegnelser såsom historie, kultur, liv og natur, at det er ord, som deler virkeligheden op i så store erfaringssammenhænge, at de vanskeligt lader sig genstandsmæs-

siggøre. Mens disse ord lader helt elementære erfaringer komme til orde, er det dog som om, at de ikke helt lader sig begrebsliggøre. Som Walter Braun påpeger, skal 'verden' og oprindelsen til de erfaringer, der igennem dette ord italesættes, næppe søges i et udelukkende logisk-begrebsligt sprog, men også i det imaginative (Braun 1992, 434). Sagt med Kant, så er 'verden' en kosmologisk idé, der som begreb nok er forbundet med erfaringen, men som samtidig overskrider denne erfaring i og med, at den giver indtryk af, at den udtænkte totalitet lader sig genstandsmæssiggøre. Problemet er, at verden aldrig lader sig erfare i sin totalitet, i en 'kollektiv anskuelse', som det hedder hos Kant (Braun 1992, 435).

Dertil kræves der andre veje. Blumenberg har med sit udkast til en metaforologi foreslået at følge en række af fantasiens omveje for at nå til en forståelse af disse alt for store 'genstande'. Blumenberg drager konsekvensen af Kants antinomier i retningen af at forstå ord som 'verden' på baggrund af en implikativ viden, som kun viser sig metaforisk. Dette ændrer erkendelsesinteressen betragteligt og kan på mange måder ses som en pragmativering af spørgsmålet om verdens beskaffenhed. En pragmativering, der – som Blumenberg selv har antydnet – besidder en vis kongenialitet med det encyklopædiske projekt (Blumenberg 1981c, 166; Konersmann 1999, 144). Dette tvinger os til at opgive det klassiske spørgsmål: 'Hvad er verden?', til fordel for en anderledes historiserende betragtning, opsummeret i spørgsmålet: 'Hvilken ægte vejledning giver det?' Et sådant spørgsmål er for Blumenberg nøglen til en forståelse af udvalgte metaforers erkendelsespragmatik, men det kan også tjene som en ledetråd for forståelsen af det kongeniale encyklopædiske projekt. Begge understreger de, at den cartesianske bestræbelse på at fremstille én verden i ét sprog er orkesløs.

Spørgsmålet om verdens vanskelige begrebsliggørelse fik en nærmere undersøgelse af Blumenberg i værket *Die Lesbarkeit der Welt*, et værk, som tager diktumet 'at vi lever i en verden af flere verdner' alvorligt.

Læseligheden er, som Blumenberg påpeger lige fra værkets begyndelse, 'en metafor for det erfarbares helhed' (Blumenberg 1981c, 9). Blumenberg undersøger således, hvordan den samlede horisont for verdensforståelsen har set ud til forskellige tider, ved at følge læselighedens forskellige metaforiske udlæggninger. Ledetråden er forestillingen om verden som en bog, eller mere korrekt, forestillingen om, at verden lader sig begribe med bogen som et forbillede, der – som indbegrebet af en kulturel ydelse – skyder sig ind som formidlende led mellem verden og os. Bogen bliver derved et surrogat, der ved at erstatte ting og tanker, skal hjælpe os med at komme overens med verden som en total størrelse.

Intetsteds ser man denne læselighed med historien som ledetråd bedre realiseret end i oplysningens dominerende bogprojekt: Den store encyklopædi. I forhold til naturen, der er protagonisten i encyklopædiens forståelse af de mekaniske kunster, virker bogen som en destillerende magt (Blumenberg 1981c, 18). I det encyklopædiske træ fremstilles den disparate verden som en metaforisk enhed, mens enheden gøres begribelig ud fra de enkelte artikler og deres vidensområder. Fra at være noget, der står over for os som et absolutistisk, ikke-kommunikerende fænomen, bliver den læselige verden åben for forståelse og intervention. I sin encyklopædiske fremstilling af naturens verden gennem blandt andet de mekaniske kunster og deres afbildninger, åbnes der på en og samme tid for at anskue verden som en bog og for en forståelse af historien som et medium for menneskets skabelse af en række mulige verdener.

III. Encyklopædi

Mennesket står i et fortolkende forhold til natur og omverden, eller anderledes formuleret, så er verdens læselighed en grundlæggende udfordring for mennesket. Encyklopædien er på denne måde oplysningens store replik i kampen for en læselig verden. Diderot formulerer det således i den vigtige og programatiske artikel 'Kunst':

Mennesket er blot administrator og fortolker af naturen: han kan kun forstå og handle, for så vidt han har viden om de ting, der omgiver ham, enten gennem eksperiment eller refleksion. Hans bare hænder kan kun opnå små resultater, uanset hvor koncentreret og utrættelig indsatsen er; store præstationer opnås kun ved hjælp af instrumenter og regler. Det samme gælder for erkendelsen. Det er som om instrumenter og regler giver ekstra muskler til armene og ekstra energi til tanken (Diderot/d'Alembert 1965, 6).

Diderot viser her en udpræget fornemmelse for menneskets proteseagtige karakter. I mangt og meget har vi brug for en række hjælpeforanstaltninger for at kunne begå os i verden; men intet instrument er dog så vigtigt som vores symbolske evne, nemlig vores evne til at gøre brug af 'regler og instrumenter'. I dette perspektiv er encyklopædien som bogverden at forstå som et resume af menneskelivets forlængede arm; som en læseliggørelse af en verden, der ellers ville fremstå som en ubegribelig totalitet.

Dette er ikke mindst tydeligt i d'Alemberts egen introduktion til encyklopædien, hvor meningen med projektet forklares. Ifølge d'Alembert er der to mål med værket. Dels et encyklopædisk, som så vidt muligt skal fremstille de men-

neskelige kundskabers orden og sammenhæng. Dels et systematisk, der som 'systematisk opslagsbog over videnskaber, kunster og håndværk' (*Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*) skal vise de vigtigste almene principper for hver enkelt videnskab og dens vigtigste indhold.

Man vil måske være tilbøjelig til at tro, at den encyklopædiske betragtning er den, der rettelig tilhører opslagsværket, men følger man den egentlige betydning af ordet 'encyklopædi', finder man ud af, at det betegner 'en kredsformet belæring' – af det græske enkyklios paideia (Konersmann 1999, 60). Det er netop en sådan betragtning af videnskabernes kredsen, som d'Alembert fremlægger i den encyklopædiske del af sin indledning. Der er her tale om et bagudskuende perspektiv i en blanding af erkendelsesteori og videnskabshistorie. Det erkendelsesteoretiske består i d'Alemberts forsøg på at rekonstruere, hvorledes sansning og begrebsdannelse udvikler sig fra de simpleste sanselementer til de mere sammensatte og avancerede. Det videnskabshistoriske består i at vise, hvorledes de enkelte discipliner og videnskaber er opstået i takt med, at mennesket opnår mere og mere avancerede 'refleksive idéer', som det hedder. D'Alembert kalder selv dette system af viden, hvor alting hænger sammen, for en 'metafysisk fremstilling af videnskabernes opkomst og sammenhæng' (1995, 99)

Tilbage står det systematiske perspektiv, som er det, vi normalt forstår som encyklopædien. Dette er de enkelte artikler, men skrevet ud fra principper, der kommunikerer med det overordnede ærind som fastlagt af de encyklopædiske betragtninger. De enkelte artikler skal relatere sig til de principper, der står bag deres sag eller emnes fremkomst, og til deres stilling i det generelle system af videnskaber. Artikler såsom 'luksus' eller 'intolerance' skal derfor beskrives som del af en større, historisk sammenhæng, samtidig med, at de på abstrakt vis skal indplaceres i det overordnede system.

Det bærende princip for encyklopædien, som encyklopædi, er således ikke kun en opsamling og registrering af den eksisterende viden, men lige så meget et forsøg på, gennem en systematisk katalogisering af den eksisterende viden, at kunne sige noget om de principper, der ligger bag den viden, vi har opnået. Som Cassierer har påpeget, så er det vigtigt for d'Alembert at fremstille videnskaberne i deres historiske logik (Cassierer, 223). Her præsenteres videnskaberne ud fra et nyt synspunkt, nemlig som mere og andet end blot en ophobning af viden. Videnskabernes stigende succes er ikke blot et produkt af en stadig akkumulation, men en metodisk bevidst udvikling af selve ideen om viden. Det er ikke blot viden, men principperne for tilegnelse af ny viden, der forøges.

Med d'Alembert og encyklopædien etableres et krav om, at det, der førhen var vandkunsten eller agerbrugets enkelthistorie, nu sættes i sammenhæng med

en encyklopædisk viden, og at videnskabshistorien drages med ind i dette billede. I stedet for videnskab som stillestående esprit de système skal opdagelser og nybrud ses som en del af en historisk udvikling ud fra en *esprit systematique*.

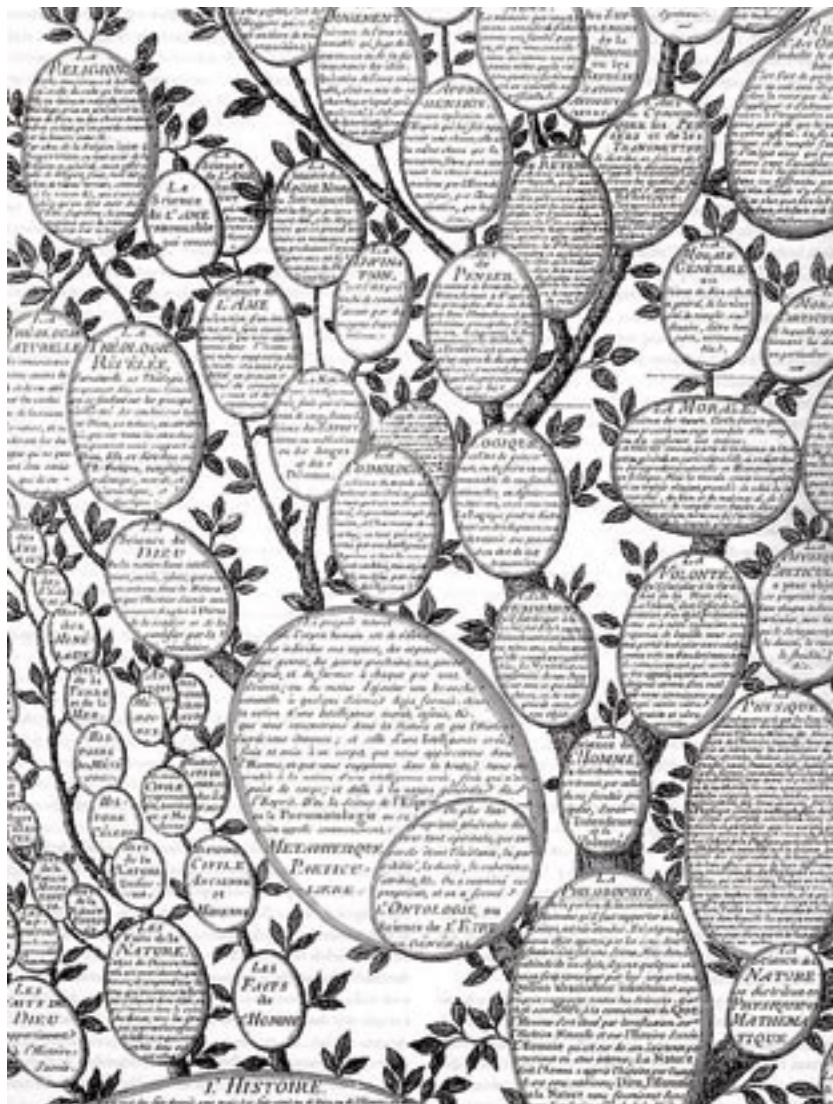
Det er altså ikke en tilfældighed, at man udgiver en encyklopædi. Man gør det, fordi en encyklopædi er den eneste mulighed, som man har, for at gøre verden bare nogenlunde overskuelig uden at reducere den til et system. Forhåbningen er, at encyklopædien kan anbringe filosofen 'så højt over denne vældige labyrint, at han kan iagttage alle de vigtigste videnskaber og kunster' (d'Alembert 1995, 47). Med dette billede åbner d'Alembert for en metaforisk tydning af encyklopædiens funktion for mennesker:

Det er en slags verdenskort, som skal vise de vigtigste lande, deres beliggenhed, deres indbyrdes forbindelser og den vej, der hurtigst fører fra den ene til den anden; men den lige vej spærres ofte af tusinde forhindrede som kun er kendt af indbyggerne og de rejsende i hvert enkelt land, og som kun lader sig vise på yderst detaljerede specialkort. Disse specialkort bliver de enkelte artikler i encyklopædien, og Træet, eller Den Systematiske Oversigt, bliver deres verdenskort (d'Alembert 1995, 47).

Træet, som udgør det ultimative forsøg på at anskueliggøre al verdens viden, kommer dog til at afhænge af, hvilket udsigtspunkt man vælger, samtidig med, at man må holde fast i, at det er én og samme verden, som de mange kort skal vise. Encyklopædien er således karakteriseret ved at være ét intellektuelt univers, men et univers bestående af lige så mange verdener, som der findes kort. Man skal tænke sig, at hvert enkelt opslag udgør en lille verden i sig, som så udgør en komponent til det helt store kort, der kun kan vises yderst abstrakt i form af træet.

IV. Verden som Terra Incognita

Det er dog ikke kun med læseligheden som metaforisk horisont, at oplysningen lod sig ophidse af udsigten til en forskellighed af verdener. Som en del af oplysningens praktiske erfaringer med en flerhed af verdener formede der sig en metafor om *Terra Incognita* og – parallelt hermed – forestillingen om 'den ufuldendte verden' (Blumenberg 1999, 77). Særligt Cook og Bougainvilles enorme geografiske udvidelse af verden med et hav, der fylder en tredjedel af kloden, og myriader af primitive øsamfund, var animerende for forestillingen (Outram 1995, 64; Toulmin 1990, 28).

Verden kortlagt med det encyklopædiske træ

Terra Incognita finder vi, som en animerende metafor, fx i d'Alemberts betragtninger over encyklopædiens status set ud fra den kortlægning, der i 1751 skulle til at påbegyndes med det første bind. Tegningen af et verdenskort er en prækær ting, 'eftersom vi kender til så få ting. Universet er blot et vældigt ocean, på hvis overflade vi kan iagttage nogle større og mindre øer, men deres forbindelse med fastlandet forbliver skjult for os' (d'Alembert 1995, 49). Med denne metafor åbner d'Alembert for en massiv forventningshorisont og angiver en form for førteoretisk stemning, som venter på at blive fysisk såvel som begrebsligt uddybet.

Set i lyset af samtiden lader *Terra Incognita* sig forstå som den metaforiske tolkning af opdagelsernes tidsalder. Den fysiske udvidelse af den kendte verden, der gradvist viser sig som blot en mindre del, falder sammen med, hvad Blumenberg opsummerer som en 'evolutionær kosmogoni', en deistisk kosmologi, hvor universet betragtes som værende analogt med et påbegyndt, men ufuldendt værk. Den pragmatiske konklusion på metaforen er, at det, som naturen har påbegyndt, bliver til en ramme indenfor hvilken det er menneskets opgave at arbejde videre. Med *Terra Incognita* er den metaforiske baggrund for oplysningens store bogværk blevet endnu tydeligere, nemlig: *nihil impossibile, nihil incredibile* (intet er umuligt, intet er utroligt) – et diktum, der under en tidligere teologisk horisont kun kunne fremstå som en trussel, men som med det nye paradigme 'er blevet til et postulat om erkendelse af verden, som udfordrende og lokkende påtvinger tanken en ny og frugtbar uro. Den gryende forkærlighed for flertalsformen af 'verden' hører hjemme her [...] (Blumenberg 1999, 81). Eller som Blumenberg lader Nietzsche formulere det i forbindelse med fragmentet 'Om bord!': 'Der findes også en anden verden at opdage – og mere end en! Om bord, filosoffer!' (Blumenberg 1997, 27). Med insisteringen på flertalsformen af verden bliver den uendelige verden frem for alt en verden, der åbner op for en særdeles interessant handlemåde: 'Fantasien bliver organet for en indtil da aldeles uhørt positiv værdi, når det uventede er blevet til det, som man altid må forvente i det ikke-umuliges åbne horisont' (Blumenberg 1999, 81).

V. *Fantasi og mekaniske kunster*

Jeg har tidligere været inde på, at der er en dobbelthed i d'Alemberts indledning. Den selv samme dobbelthed lader sig genfinde i encyklopædien. Dobbelttheden kan opsummeres som et forhold mellem encyklopædien som et lager og som et program. Som Blumenberg har påpeget, er encyklopædien, forstået som systematisk, et stykke konservering, et stykke oplysning, som

gør verden læsbar og forståelig for andre, og som man derfor kan kalde en statusopgørelse over verden. I kraft af at være en encyklopædi med videre ambitioner, er den dog også et stykke fremtid. I og med at tingene sættes i deres rette perspektiv, forenkles og forklares, åbner der sig une grande et vaste avenue (Blumenberg 1981c, 168). Med det forjættende slagord encyklopædi åbnes der for en ny forventningshorisont, der lader forhåbningerne om, at nok så ubegribelige fænomener en eller anden dag kan optræde på begribelig form i en eller anden bog – og optræde med en realistisk patos.

Med encyklopædien er forestillingen om verden som en verden af muligheder praktisk realiseret. Dette ikke mindst gennem den række af store plancher,

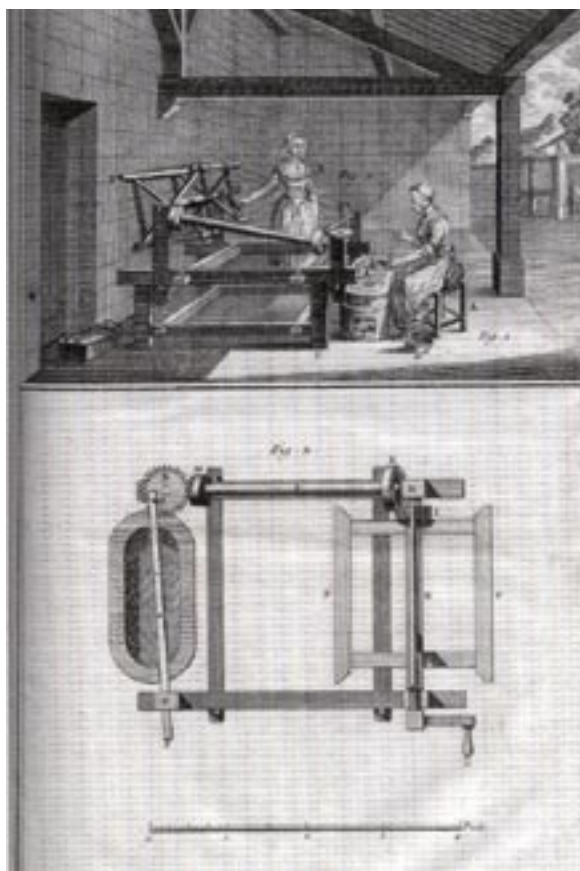

Planche fra Diderot og d'Alemberts *L'Encyclopédie ou dictionnaire des Sciences des Arts et des Métiers* (1751-1765). Trækning af silke-tråd med maskiner.

der forbilledligt udstiller menneskets kultivering af verden gennem teknik og håndværk. Plancherne, som tilsammen fylder 11 af de 28 bind, er en af de første store, systematiske beskrivelser af menneskets foretagsomhed. Intet andet sted i encyklopædien føler man så tydeligt den forjættende horisont, som de mekaniske kunster repræsenterer.

Alle plancherne har den samme formelle udformning. Sigtet er en visuel klarhed, som skal forklare emnerne og deres måder at fungere på. Audun Øfsti (2004, 162) identificerer tre niveauer i billederne, der tjener dette formål:

- Et første niveau, som præsenterer objektet isoleret fra alle kontekster
- Et andet niveau, som viser hvorledes emnet er produceret, fx hvordan det udvikles fra råmateriale til færdigt objekt
- Et sidste niveau, som viser emnerne i brug, sådan som det typisk ville foregå

Hver planche er således en lille fortælling, som lader et stykke uforståelig mekanik blive til et forståeligt emne i menneskelige hænder. I encyklopædiens plancher er mennesket i centrum for den tekniske verden. Alle plancherne drejer sig om mennesket: det er os, der er ingeniørerne, og det er os, der orkestrerer brugen af alle genstandene. Plancherne er således altid 'befolket', der er altid en menneskelig signatur på verden. Verden er altid vist som et stykke formgjort materiale, hvad enten det er tøj, redskaber, møbler eller køretøjer. Naturen, som vises, er altid humaniseret og kultiveret.

Særligt maskinerne er et kapitel for sig. Planchernes maskiner er åbne, venlige apparater som samarbejder lydefrit med den menneskelige hånd. Dertil kommer, at maskinerne blot er geometriske figurer. Maskinen består af en række komponenter, af et overvældende udstyr af linjer, punkter og cirkler, der tillader beskuelsen af det mekaniske princip. Encyklopædiens maskiner er blot enkle overførsler af bevægelsesenergi, som repræsenterer 'the geometry of work' (Serres 1982, 55). Automater, som det nærmest er en leg at betjene. Den skræmmende og uforståelige kraft, der ligger i elektricitet og damp, er endnu ikke til stede. Ovnene med dens inferno af energi og farver, der kan virke som en kaosmaskine, står endnu ikke over for mennesket.

Som sådan udtrykker plancherne en række forventninger til fremtiden, der har samme anende karakter som metaforen *Terra Incognita*. Plancherne indikerer dog også en frigørelse af de mekaniske kunster, samt den form for fantasi-udfoldelse, der finder sted i disse, og som skal åbne for en erkendelse af deres produktive rolle. De mekaniske kunster udgør i encyklopædien en grundlæggende forudsætning for et frigjort, fantasifuldt forhold til historien.

I den tidligere nævnte artikel 'Art' fastslår Diderot, at mennesker gennem

tiden altid har rettet deres foretagsomhed mod naturen, og at de har gjort dette på en baggrund af en mangfoldighed af interesser (behov, luksus, fornøjelser, nysgerrighed). Dette har indimellem ført til en række handlinger, som vi benævner 'kunster' (*Art*), idet der kan etableres en række regler for deres anvendelse, og indimellem har det ført til en kontemplation over disse regler, og så kalder vi det 'videnskab' (*Science*).

Bag enhver kunst ligger der altså en spekulativ betragtning, som består i at kende principperne bag en given kunst, og en praktisk betragtning, som består i den vanemæssige og ikke-refleksive anvendelse af kunstens principper. Pointen, som ikke er særlig kontroversiel, er, at de to betragtninger selvfølgelig er indbyrdes afhængige. Man kan sige, at der består en evig dialektik mellem en spekulativ tilgang (*Science*) og en praktisk (*Art*). Diderot påpeger selv, at 'det tilhører praksisfunktionen, at fremstille vanskeligheder og fænomener, mens spekulatøren må forklare fænomenerne og løse problemerne' (Diderot 1965, 4)

Diderots ønske er at imødegå en uheldig konsekvens af sondringen mellem praktiske og spekulative tilgange. Ud fra disse ganske rimelige sondringer har der over tid etableret sig et urimeligt hierarki mellem de frie og de mekaniske kunster. Det lader sig retfærdigvis forstå, at visse produkter 'primært er blevet skabt af ånden, mens andre er skabt af hånden' (Diderot 1965, 4); men selvom der er en rimelighed i denne betragtning, har det været på bekostning af de mekaniske kunster. Man har givet et uværdigt navn til yderst værdige og nyttige mennesker, som det hedder hos Diderot, og har dermed opfordret til en vis doven åndelighed over for de naturlige fænomener:

Hvis De placerer de aktuelle fordele ved de mest sublime videnskaber og de mest ærværdige kunster på den ene side af vægten, og fordelene ved de mekaniske kunster på den anden, vil De opdage, at man ikke har agtet på den ene og den anden ud fra de goder, som de rimeligvis bibringer. De vil opdage, at der er blevet dynget langt større ros på de mennesker, der bruger tiden på at få os til at tro, at vi er lykkelige, end på de, som faktisk bringer os lykke. Hvor mærkværdige er ikke vore domme! Vi forventer af enhver, at de bruger tiden på noget nyttigt, men foragter nyttige mennesker (Diderot 1965, 6).

Udover det nyttige insisterer Diderot på det fantasifulde element, der også tilhører de mekaniske kunster. Plancher og metaforik har i encyklopædien til opgave at antyde en animerende og livfuld vidensudvikling. Det er ud fra denne sammenhæng, redaktørparrets interesse for plancherne lader sig forstå. Plancherne befinder sig præcis i krydsfeltet mellem en praktisk og en spekulativ tilgang og synes at foreslå et ledende spørgsmål, som encyklopædien udgør svaret på: Hvorfor er menneskets gemene foretagsomhed ikke også at forstå

som et udslag af fantasien? Den encyklopædiske bestræbelse lader sig da også forstå som, om ikke en ligestilling, så dog som en opvurdering af den 'mekaniske verdens' fantasifuldhed over for fantasiens klassiske produkter, nemlig de frie kunsters. Med plancherne og encyklopædiens metaforik frisættes den del af fantasien, der førhen har været ilde set, idet relationen mellem videnskab og teknik og disse fænomeners produktive og historiske potentiale anerkendes.

Hvad der erkendes med encyklopædien, en indsigt der måske er opstået hos Diderot gennem redaktionsprocessen, er, at det menneskelige system af viden er mere eller mindre velbegrundede fiktioner (*productions des hommes*) og ikke naturlige sandheder (*vérités de la nature*) (Konersmann 1999, 138). Blumenberg peger i samme ånd på Giambattista Vico som en central allieret for denne erkendelse (Blumenberg 1981c, 171). I forlængelse af den retoriske tradition åbner Vico med sin erkendelse af princippet *verum ipsum factum* (Jørgensen 1992, 152) op for et anderledes historisk kriterium for, hvad indsigt og klarhed må dække over. Som Blumenberg i en nærmest saluterende tone påpeger, så er det centrale hos Vico:

Hvad står til rådighed for mennesket? Ikke det givnes 'klarhed', men klarheden i det, som det selv har frembragt: dets billeders og genstandes verden, dets forudsigelser og projektioner, dets 'fantasi' i ordets nye, produktive betydning, som antikken ikke kendte (Blumenberg 1999, 8).

Eller som det formuleres i *Den Nye Videnskab*, så er det et princip for forståelsen af verden, 'at denne civile verden helt sikkert er blevet skabt af menneskene, og at dens principper derfor kan og skal genfindes i vore egne bevidsthedsformer' (Vico 1998, 149). Historien udgør den omvej, igennem hvilken mennesket kan forstå sig selv. Metaforen er i kraft af sin 'kunstighed' omvejen over det selvskabte, en omvej, der kan fungere som 'katalysatorisk sfære' (Blumenberg 1999, 11) for vor forståelse af verden. Metaforen er, som vist i forbindelse med facetter af encyklopædiens forestillingsverden, ikke blot et surrogat for en manglende begrebsliggørelse, men et projektivt element, idet den som *Terra Incognita* udvider, besætter og forklarer det tomme rum. Stillet over for den apofantiske fordring om at begribe noget som noget (*etwas als etwas zu begreifen*) insisterer Blumenberg på, at det også er muligt at begribe noget gennem noget (*etwas durch etwas zu begreifen*) (Blumenberg 1981b, 116).

Litteratur

- Blumenberg, Hans (1981a): 'Einleitung', in: *Wirklichkeiten in denen wir leben*, Reclam, Stuttgart.
- Blumenberg, Hans (1981b): 'Anthropologische Annäherung an die Rhetorik', in: *Wirklichkeiten in denen wir leben*, Reclam, Stuttgart.
- Blumenberg, Hans (1981c): *Die Lesbarkeit der Welt*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Blumenberg, Hans (1997 [1979]): *Schiffbruch mit Zuschauer. Paradigma einer Daseinsmetapher*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Blumenberg, Hans (1999 [1960]): *Paradigmen zu einer Metaphorologie*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Braun, Hermann (1992): 'Welt', in: Brunner, Otto; Conze, Werner; Koselleck, Reinhart (red.): *Geschichtliche Grundbegriffe*, Klett-Cotta, Stuttgart.
- Cassirer, Ernst (1951): *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- d'Alembert, Jean Le Rond (1995 [1751]): *Preliminary Discourse to The Encyclopedia of Diderot*, Chicago University Press, Chicago and London.
- Diderot, Denis (1965 [1751]): 'Art' in: *Diderot, d'Alembert, And a Society of Men of Letters: Encyclopedia. Selections*, The Bobbs-Merrill Company Inc., U.S.A.
- Fontenelle, Bernard le Bovier de (1990 [1686]): *Conversations on the Plurality of Worlds*, University of California Press, Berkeley.
- Jørgensen, Arne (1992): *Vico. Myte, historie og erkendelse*, Slagmarks Skyttegravsserie, Århus.
- Konersmann, Ralf (1999): *Komödien des Geistes. Historische Semantik als philosophische Bedeutungsgeschichte*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main.
- Outram, Dorinda (1995): *The Enlightenment*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Serres Michel (1982): 'Turner Translates Carnot', in: Harari, Josué og Bell, David (ed.): *Hermes: Literature, Science, Philosophy*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Toulmin, Stephen (1990): *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Vico, Giambattista (1998 [1744]): *Den nye videnskab*, Gyldendal, København.
- Voltaire, Francois de (2002 [1752]): 'Micromégas', in: *Micromégas and other Short Fictions*, Penguin Books, London.
- Øfsti, Audun (2004): 'Maskiner' i Andersen, Håkon W. et.al: *Fabrikken*, Spartacus Forlag, Oslo.